

Քնքուշ Մալխասյան Դոցենտ

Ճարտարապետության և շինարարության
Հայաստանի ազգային համալսարան
maqnqush@gmail.com

ՁՈՒՂԱՅԻ ՏԱՐԱՁԸ (18–20-րդ դդ.)*

Հիմնաբառեր. Ջուղա, առևտրական կապեր, զգեստ, գործվածք, ասեղնագործություն, գլխի հարդարանք, եվրոպական հագուստ:

Հին Ջուղան հիմնադրվել է Մեծ Հայքի Սյունիք նահանգի Երնջակ գավառում և գտնվել է Երասխա ու Երնջակ գետերի միախառնման հատվածում, Մեծ Հայքի Վասպուրականի Գողթն գավառում: Հին Ջուղան հիմնադրել է հայոց թագավոր Տիգրանը Աժդահակին հաղթելուց հետո (Հակոբյան, Մելիք-Բախշյան, Բարսեղյան 1998, N 4, 426):

Հին Հայաստանի աշխարհագրական բաժանման համաձայն Երնջակ գավառը Մեծ Հայքի Սյունյաց տասներկու գավառներից մեկն է: Սահմանակից գավառներից են Ծղուկ գավառը (Սիսիան), արևմուտքից ու հյուսիսից՝ Նախիջևանի գետը, իսկ հարավից՝ Գողթն գավառը (Մեդրակյան 1872, 387–388):

Ըստ Ղևոնդ Ալիշանի. «Ավանդությունեան պատմութեան մերոյ՝ Հայկազն Տիգրան ի բերելն ի Հայս զգերութիւն Մարաց՝ յետ պարտութեան Աժդահակայ, գտիկնանց տիկին նորին զԱսոյշ և զյոյովս ի հարճիցն և յարբանեկաց՝ բնակեցոյց ի միջոցի Մասեաց և Նախճաւանի, և առանձինն յերիս ավանս, յորոց մի էր այս Ջուղա» (Ալիշան 1893, 409):

Արամ Վրույրն իր ուղեգրություններում նշում է. «Ջուղայի կործանված կամուրջը և քարվանսարանները ապացույց են, որ նա Անիի ծաղկած ժամանակ դեպ Պարսկաստան գնացող ու վերադարձող քարավանների գլխավոր կայանատեղիներից մեկն է եղել: Դա հիմք է տալիս մտածել, որ այդպիսով հաստատվում է տեղացիների այն կարծիքը, ըստ որի Անիի ամայանալուց հետո (15-րդ դար) սկսվել է Ջուղայի զարգանալը: Դա հիմնավորում է նաև տեղացիների այն բացատրությունը, թե իբրև Անին սկսել է ավիրվել, իսկ Ջուղան ճոխանալ և համարվել է նրա մի մասը կամ ճյուղը, այսինքն «Ճյուղա» – Ջուղա» (Վրույր 1967, N 4, 173):

Ջուղան ճանապարհորդների կողմից հիշատակվել է տարբեր հնչյունափոխված անվանումներով՝ Zulfa, Giulfa, Julfa և այլն:

Հին Ջուղան, շնորհիվ իր արհեստագործական և առևտրական ակտիվ գործունեության, շատ արագ զարգացավ և դարձավ ժամանակի ամենախարուստ ու

* Ստացվել է 13.01.2023 թ., ուղարկվել է գրախոսման 24.01.2023 թ., ընդունվել է տպագրության 07.07.2023 թ.:

գեղեցիկ քաղաքներից մեկը: Միջին դարերում բազմաբնակ ավանից Ջուղան վերածվեց մոտ 40000 բնակիչ ունեցող հարուստ քաղաքի (Ալիշան 1893, 410):

Ըստ Ղ. Ալիշանի Շահ Աբասին դիմավորելուց քաղաքը զարդարվել և ներկայացել է իր ամբողջ ճոխությամբ. «Իշխանք և ծերք և երիտասարդք ի զարդ և ի զէնս ոսկեհունս սիրատեսիլի հանդերձիւք պճնագարդեալք ընդ առաջ ընթանային և նորաբողոքոջ դեռահաս մանկունք ոսկի բաժակաւ զանուշահամ և զագնիվ գինի մատուցանեին... » (Ալիշան 1893, 414) :

Հին Ջուղայի անսահման հարստությունը չէր կարող անտարբեր թողնել Շահ Աբասի նման կողոպտիչ բռնավորին, և պատահական չէր, որ նա Հայաստանի ավերման և հայաթափման իր ծրագիրը սկսեց հենց Ջուղայի ավերումով:

Ինչպես Առաքել Դավրիժեցին է նշում, Շահ Աբասը Հայաստանի բոլոր գավառներից (Եղեգնաձոր, Լոռի, Համզաչինան, Ապարան, Շիրակ, Ալաշկերտ, Կարս, Մակու, Մանազկերտ, Արծկե, Կարին, Արճեշ, Վան և մնացյալ) բոլորին ավարով ու գերությամբ տեղահանեցին ու բերեցին Պարսկաստանի Սպահան քաղաք (Դավրիժեցիոյ 1896, 52, 63):

Այսպես 1604–1605 թթ. շահ Աբասի ավերիչ քաղաքականության հետևանքով Ջուղայի բնակչությունը բռնի տեղահանվեց և վերաբնակեցվեց Պարսկաստանի Սպահանի մոտ գտնվող Ջանդարույթ գետի հարավային կողմում, որտեղ էլ նաև Հայաստանի տարբեր հատվածներից գաղթյալների համատեղ ուժերով ստեղծվեց Նոր Ջուղան: Շահ Աբասը, հասկանալով, որ կարող է ի շահ Պարսկաստանի օգտագործել հայերի շինարարական, ստեղծագործական ունակությունները, ինչպես նաև անտրական կապերը, մեծ արտոնություններ տվեց հայերին՝ հատկապես առևտրով զբաղվողներին:

Վերաբնակեցված ջուղայեցիները պահպանեցին իրենց կենսաձևը և շարունակեցին զբաղվել արհեստներով ու առևտրով՝ առավելապես հաջողության հասնելով կտորի արտադրության՝ ոստայնակության մեջ (Ստեփանյան 2000, 123: Նոր Ջուղա, 1909, 62: Բայրբուրդյան 2007, 129):

Արտադրության հետ մեկտեղ զարգանում էր կտորի առևտուրը: Խոջաները ներմուծում և արտահանում էին տարբեր որակի (մետաքսյա, բամբակյա, բրդյա) նուրբ ու ընտիր կտորներ, ներկանյութեր, գորգեր և այլն: Նոր Ջուղայի վաճառականները առևտրական խոշոր կապեր էին հաստատել Թուրքիայի, Հնդկաստանի, Հոլանդիայի, Վենետիկի հետ (Սարուխան 1926, 37):

Եվ ամենևին էլ զարմանալի չէր, որ լինելով գործվածքեղենի արտադրության և առևտրի մեծ կենտրոն՝ Նոր Ջուղայի բնակչությունը չէր սահմանափակվում միմիայն ազգային տարազ կրելով: Հարկ է նշել, որ նրանք հագնվում էին բավականին էկլեկտիկ՝ համադրելով Հայաստանի տարբեր տարածաշրջանների ազգային տարազը եվրոպական հագուստի հետ: Իհարկե, եվրոպական հագուստը մուտք գործեց աստիճանաբար և հասու էր միայն բարձրաստիճան անձանց:

Նոր Ջուղայի տարազի վերաբերյալ պատկերացում կարող ենք կազմել Պարսկաստանում հայկական որմանկարներից, գեղանկարներից, խոջաների ունեցվածքներից և ճանապարհորդների գրառումներից, լուսանկարներից, ինչպես նաև թանգարաններում պահպանված հագուստներից:

Նոր Զուղայում կանացի զգեստի համալիրը բաղկացած էր հետևյալ հագուստամասերից. սպիտակեղեն, վարտիք, զգեստ, կարճ վերնագգեստ՝ կոտտիկ, կրծկալ, վերարկու-քուրք, գլխի հարդարանք, կոշիկ-գուլպա և զարդեղեն: Սպիտակեղենը կարում էին տեղում արտադրվող բյազ սպիտակ բամբակյա կտորից (գործվածքների տերմինները տե՛ս Ստեփանյան, 2000, 126–132): Այն իր ձևվածքով բավական պարզ էր, երկարությունը հասնում էր մինչև ծնկները, թևքերը երկար էին, վիզը կլոր բացվածքով էր, որն առաջամասում ուներ երկայնակի մինչև կուրծքը հասնող երկար ճեղք՝ կոճկելատեղ:

Շապիկի թևքաբերանները, պարանոցի և փեշի եզրերը հաճախ զարդարվում էին ժանյակով կամ տրեզով (երիզ – ոսկեթելով կամ մետաքսաթելով հյուսված հաստ թել, ժապավեն, տե՛ս Ավագյան 1983, 102):

Աղջիկների զգեստները հիմնականում բամբակյա էին, բաց գույների մեջ: Գործվածքները զարդարված էին մանր ծաղիկներով կամ շատ տարածված «բաղամներով» (բաղամ – նուշ, Աճառյան 1969, 255): Զգեստները ամբողջապես փակ էին, երկարափեշ, պարանոցի կլոր բացվածքով: Թևքաբերանները զարդարվում էին ժանյակով կամ տրեզով: Զգեստները գոտկատեղի հատվածում կտրվածքով էին, իսկ մեջքի հատվածում փեշն ուներ առատ ծալադարսեր, որոնք կարվում էին գոտկատեղի մասում: Դրա շնորհիվ զգեստի ընդհանուր տեսքը մարմնին կիպ նստեցված էր ստացվում:

Կանանց վերնագգեստը կարում էին մետաքսյա կամ «ալաջա» կոչվող ծաղկավոր կտորներից, որոնք հիմնականում կարմիր, կանաչ, կապույտ, օքրա գույների էին (Հայաստանի պատմության թանգարան (այսուհետ ՀՊԹ), Ա 11079/2: ՀՊԹ, Ա 11347: ՀՊԹ, Ա 4603: ՀՊԹ, Ա 4598: ՀՊԹ, Ա 10034: ՀՊԹ, Ա 11346/1) :

Վզի հատվածը լինում էր կլոր բացվածքով, վերադիր օձիքով, երկայնակի ճեղքով, որը զարդարվում էր հարուստ դրամաշարերով, ժապավեններով կամ կոճակ-ճարմանդներով (նկ. 1): Վերնագգեստի թևքերը ձևավոր են, սուր ելուստով (նկ. 2): Դրանք նույնպես զարդարված են ժանյակներով: Կանանց հագուստը «միթան» (տերմինը միթան կամ չինչին – զգեստ, Սյահանի Հազարջրիբ գյուղի բնակիչ Սանդուխտ Ծատուրյանի) բաղկացած էր երկու զգեստից՝ մինչև ոտքերը հասնող առաջին շերտից և նրա վրայից հագնվող երկրորդ զգեստից, որի երկարությունը հասնում էր մինչև ծնկները (նկ. 7): Առաջին և երկրորդ զգեստները ձևվածքով համարյա նույնն էին՝ որոշակիորեն նման Սյունիք-Արցախյան տարազախմբի վերնագգեստ-արխալուղներին:

Զգեստները կարվում էին միագույն կամ գունավոր (կանաչ-կարմիր) կտորներից: Ձևում էին գոտկատեղից կտրված և խիտ ծալքերով հավաքված: Կողքային հատվածները կոնքից մինչև փեշի հատվածը ճեղքերով են՝ զարդարված այլ գույնի կտորե ժապավենով կամ տրեզով: Վրայի զգեստի կողքային կարի մեջ արվում էր գրպանաճեղք՝ զարդարված ժապավենով, որը թույլ էր տալիս օգտագործել տակի գրպանը (նկ. 2բ): Կանանց զգեստների թևատակերը ճեղքով էին, իսկ թևքաբերանները՝ լայն: Եզրային հատվածները կիպ կոճկելու համար անում էին տրեզով ձևավորած կամ՝ մետաղյա օղակ-կոճակներով (նկ. 3):

Ջուղայում կանայք սրտանոց - կրծկալ «մանդիլը» հագնում էին զգեստի վրայից, ինչպես որ այն գործածվում էր Գողթնում, Մեղրիում (Ավագյան 1983, 50): Մանդիլը լինում էր քառանկյունաձև, ծոծրակի և գոտկատեղի կապիչներով կամ Վասպուրականի գոգնոցի տարբերակով ամրացվում էր թևերի տակով և գոտկատեղի կապիչներով: Այս ամենի վրայից հագնում էին նաև «անթարու» (անթարի – վերնազգեստ, Ավագյան 1983, 102) նման երկարափեշ վերնազգեստ, որն ուներ վզի եռանկյունաձև բացվածք և կոճկվում էր կրծքի տակ մեկ կոճակով: Այս վերնազգեստի թևքերը նույնպես ձևավոր էին՝ ամբողջությամբ պատված ժանյակներով կամ տրեզով: Վերնազգեստների վրա հաճախ արվում էր ոսկեթելով վերադիր ասեղնագործություն բուսական զարդանախշերով՝ կենսաց ծառի ոճավորված պատկերներով:

Վերնազգեստի կամ զգեստների վրայից մեջքին կապում էին մետաքսյա գծավոր լայն գոտի կամ արծաթյա միջին լայնության խոշոր տախտակներով ու ճարմանդով գոտի (ՀՊԹ, Ա 114991/16: ՀՊԹ, Ա 11079/8):

Վերնազգեստի մեկ այլ տարբերակ էր կարճ կոտտիկը, որի երկարությունը հասնում էր մինչև գոտկատեղ կամ կոնքերը: Ոսկեթելով ասեղնագործված այս կոտտիկը կարվում էր մուգ թավիշից: Առաջամասն ուներ եռանկյունաձև բացվածք, գոտկատեղից կտրված էր և դեպի ներքև ընկած հատվածը լայնացման նպատակով հավաքված էր մի քանի քառանկյունաձև կտորներով:

Ուսումնասիրելով ՀՊԹ-ի լուսանկարները (ՀՊԹ, ԱԼՖ 2448: ՀՊԹ, ԱԼՖ 2449)՝ նկատում ենք կանանց ուսերին շղարշե թիկնոց, որը եզերվում էր ժանյակով կամ տրեզով (Հակոբյան, Հովհաննիսյան 2007, 54): Այս հագուստամասը չի հանդիպում հայկական որևէ տարազախմբում, որն էլ հիմք է տալիս ենթադրելու, որ այն ունի եվրոպական ծագում: Մեկ այլ տեսակետի համաձայն այն կրել են կուրծքը քողարկելու համար:

Կանայք, ինչպես նաև երեխաները ավանդական ձևով հագնում էին վարտիքներ (ՀՊԹ, Ա 4600), որոնք լինում էին նեղ և լայն: Ուղեքերին կրում էին թավշյա ոսկեթել ասեղնագործությամբ սրածայր մուճակներ: Մուճակները, որոնք չունեին աջ և ձախ տարբերակում, մեծ մասամբ կարվում էին կարմիր թավշից: Հագնում էին նաև կանաչ չմոշկներ, իսկ պարսկահայ կանայք իրենց ուղեքերին կրում էին գույնզգույն, նախշազարդ գուլպաներ և քոշեր (քոշ – ոտմանման, Ավագյան, 103):

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել նաև այն փաստը, որ Պարսկաստանի գուլպաների հիմնական մատակարարը հայերն էին (Նոր Ջուղա 1909, 64):

Ուղեքերին որպես զարդ կրում էին խալխալ (խալխալ – ոսկյա կամ արծաթյա ապարանջան, տե՛ս Ավագյան 1983, 98):

Նոր Ջուղայում գործածական էր նաև թավշից կամ մահուդից վերարկու քուրքը (Ավագյան 50): Քուրքի այս ձևը որոշ առնչություններ ունի Գողթնի և Սյունիք-Արցախի կանանց վերարկուի հետ՝ տարբերությամբ, որ այստեղ թևքերը համեմատաբար կարճ են, մինչև արմունկները: Քուրքի թևքաբերանի, կոճկելու ու փեշերի եզրերը զարդարում էին մետաքսյա ոսկեթել տրեզով, այնուհետև աղվեսի 7–10 սմ լայնությամբ մորթու շերտով:

Վերարկուն, ինչպես նաև վերնագգեստը, աստառապատում էին «կինդյակ» ծաղկավոր քաթանե կամ բամբակյա կտորներով:

Կանանց տարազի համալիրը ամբողջանում էր բավական բարդ գլխի հարդարանքով, որն իր մեջ ներառում էր մի շարք դետալներ: Կանայք մազերը մեկ հերագծով բաժանում էին երկու մասի և հյուսում, այնուհետև ճակատից վերև կապում էին սպիտակ գլխաշորն այնպես, որ մազերը մասամբ երևան: Այդ գլխաշորը զարդարում էին ժանյակով կամ կտորից պատրաստված ծաղիկներով: Գլխաշորի վրայից դնում էին ցածր կոտիկ (ՀՊԹ, ԱԼՖ 2453: ՀՊԹ, Ա 11717: ՀՊԹ, Ա 11079/16: ՀՊԹ, Ա 1179/15), որը գլխին ամրանում էր ծոպավոր, մինչև ուսերն իջնող գլխաշորով: Գլխաշորերը լինում են միագույն, ծաղկավոր և ասեղնագործված: Հաճախ հանդիպող զարդաներից է պարույրաձև արևանշանը (նկ. 4): Կոտիկի հետ միասին կրել են նաև ցածր գլխարկներ, թասակներ ու գդակ-արախչիներ (կոտիկ, արախչի – գլխի հարդարանք, Ավագյան 1983, 96, 99: ՀՊԹ, Ա 11717/2: ՀՊԹ, Ա 1171/1: ՀՊԹ, Ա 11079/11: ՀՊԹ, Ա 11717/5: ՀՊԹ, Ա 11079/14):

Նոր Ջուղայում, ինչպես նաև Շատախում, Սյունիք-Արցախում աղջիկները մինչև ամուսնանալը գլխաբաց էին: Ամուսնանալուց հետո նրանց գլխի հարդարանքի մասն էր կազմում քիթ-բերան-ծնոտի փաթաթանը, որը ինչպես Գողթնի, Սյունիք-Արցախյան տարազախմբում ևս խորհրդանշում էր հնագանդություն (միջնատանեկան, հասարակական կապեր, վերապրուկ կրակապաշտություն – զրահադաշտությունից, Լիսիցյան 1969, 257: Հակոբյան 1934, 790: ՀՊԹ, ԱԼՖ 1600: ՀՊԹ, ԱԼՖ 2519): Այս փաթաթանը սպիտակ գույնի կտոր է Գողթնում՝ բըշմաղ, որը բերանի, քթի վրայով երկու ծայրով կոճկվում է ծոծրակի մոտ և մի քանի շերտ փաթաթվելով վզի շուրջը, տեսողական երկարացնում էր պարանոցը (Լալայան 1905, 115):

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում նորահարսի գլխի հարդարանքը՝ որը բաղկացած էր թանձր ոսկեթել ծածկոցից՝ քողից ու հարսի գլխազարդից՝ փնջից, որը հավատալիքային դաշտում ունի չարխափան նշանակություն (Իսրայելյան 2012, 108: ՀՊԹ, Ա 10997): Փունջը իրենից ներկայացնում է խորանարդաձև, շեղանկյունաձև գույնզգույն թավշապատ կտորներից ու բազմաշար ուլունքներից կազմված մոտ հիսուն սանտիմետր երկարության ունեցող թելափունջ, որը հարսանիքի օրը դրել են հարսի գլխին՝ քողի վրայից (նկ. 5: Նոր Ջուղա, 195):

Նոր Ջուղայի կանացի տարազը հարուստ է նաև ամենաբազմազան զարդերով: Միայն գլխի հարդարանքում նրանք կրել են գլխակապի տակից ամրացվող երեսի շրջագիծը բոլորող ամենատարբեր գինդաշարեր, դրամաշարեր, բոժոժներ, ուլունքներ քունքակախիկներ, որոնք լինում էին մարջանից և այլ կիսաթանկարժեք քարերից:

Կուրծքը զարդարել են բազմաթիվ դրամաշարերով, գինդերից բաղկացած վզնոցներով, որոնց կենտրոնում կախել են մեծ դրամներ, խաչեր, տարբեր եզրագիծ ունեցող արծաթյա կամ ոսկյա զարդանախշված տախտակներ: Ձեռքերին կրել են ապարանջաններ, իսկ մատներին՝ տարբեր քարերով զարդարված մատանիներ (ՀՊԹ, Ա 5139: ՀՊԹ, Ա 9018: ՀՊԹ, Ա 1976: ՀՊԹ, Ա 1980: ՀՊԹ, Ա 6388: ՀՊԹ, Ա 4948: ՀՊԹ, Ա 6573: ՀՊԹ, Ա 6574: ՀՊԹ, Ա 6910):

Նոր Զուղայի կանացի տարազը, որը ձևավորվել է չորս դարաշրջանի ընթացքում, Պարսկաստանում շարունակել են կրել մինչև 1960-ականները: Հայաստան ներգաղթյալների մոտ դեռ պահպանվում են իրենց ազգային հագուստները, որոնցով նրանց առ այսօր կարելի է հանդիպել եկեղեցական տոն օրերին (նկ. 6):

Տղամարդկանց ավանդական հագուստը, տարբեր աղբյուրների վկայությամբ, ավելի նման է եղել պարսկական տարազին (նկ. 8) և միայն ավելի ուշ ձևավորվել է եվրոպական ազդեցությամբ (*Տէր Յովհաննես* 1881, 289: Հակոբյան, 1934, 790: Նոր Զուղա, 1909, 104):

Տղամարդու ավանդական հագուստի համալիրը համեմատաբար պարզ էր և գույս: Այն բաղկացած էր հետևյալ հագուստամասերից. շապիկ, վերնազգեստ-արխալուղ (արխալուղ – տղամարդկանց վերնազգեստ, Ավագյան 1983, 96), վարտիք, վերարկու - չուխա (չուխա - վերնազգեստ, 101), գոտի, գլխարկ և ագանեղիք:

Շապիկը կարվում էր սպիտակ բամբակյա կտորից՝ կլոր վզով, մինչև կոնքերն իջնող երկարությամբ: Արխալուղը կարվում էր մետաքայա գործվածքից, գոտկատեղը կարով էր, ուներ կանգուն օձիք, որը կոճակով ամրանում էր վզի վրա: Թևքերը լայն էին և թևքաբերանի մոտ ծալքերով հավաքվում էին կտորի ոչ այնքան լայն շերտի՝ մանժետի մեջ: Դա էլ իր հերթին նույնպես կոճկվում էր կոճակով կամ ճարմանդով:

Արխալուղին աստիճանաբար փոխարինելու եկավ եվրոպական վերնաշապիկն իր վրադիր օձիքով:

Վարտիքները կարվում էին մուգ գույնի մահուդե կտորներից՝ չափավոր լայնությամբ: Վրայից հագնում էին առաջամասն իրար վրա եկող երկար վերնազգեստ չուխան: Չուխան ուներ երկու տարբերակ. առաջին տարբերակում կարվում էր սև կամ մուգ կապույտ բրդյա, շալե կտորից, գոտկատեղից ներքև՝ լայնացնելու նպատակով դարսեր էին անում: Չուխայի երկարությունը հասնում էր մինչև ոտքերի ծայրերը¹, թևքերը նույնպես երկար էին և հավաքվում էին դաստակի շուրջ: Առջևից կոճկվում էր մեկ ճարմանդ - կեռիկով, իսկ վրայից փաթաթում և կապում էին լայն, երկար մետաքայա գոտի (*ՀՊԹ ԱԼՖ 2449: ՀՊԹ ԱԼՖ 2472*):

Վերարկու չուխայի երկրորդ տարբերակը կարվում էր բրդյա տնայնագործական գործվածքից կամ մահուդից: Այստեղ չուխայի բոլոր եզրերը հարդարվում էին մետաքայա ժապավենով կամ ոսկեգույն երիզով և կոճկվում ճարմանդով:

Նոր Զուղայում տղամարդիկ գլուխներին դնում էին թաթի կամ փափախ: Ոտնամանի փոխարեն հագել են նախշազարդ գուլպաներ և սոռեր: Հիշատակվում է «չուշտ» կոշիկի տեսակը, որը չուներ աջ ու ձախ տարբերակում (Նոր Զուղա, 104):

Կրել են նաև պարսկական «գիվա» կոշիկը, որը կարվում էր լավ մշակված կաշվից, իսկ տակի ամբողջական հատվածը պատրաստվում էր բրդից, որը հավանաբար անցնում էր երկարատև մշակում և վերջնական տեսքում կրկնում էր ոտնաթաթի ուրվագիծը (*ՀՊԹ, Ա 11717/4*): Այդպիսի կոշիկներ հագնում էին տար-

1 1946 թ. Պարսկաստանից գաղթած հայրենադարձ Վահան Մուսախանյանը պատմում է, որ երբ նրանք վերադարձել են Հայաստան, հագնված են եղել եվրոպացու նման և կրել են լայնեզր գլխարկներ ու երկար սև վերարկուներ, որի պատճառով նրանց կոչել են «սև պալտոնավորներ»:

բեր խավերի տղամարդիկ մինչև 1940-ական թթ: Երբ երեխաների համար այդպիսի կոշիկ էին առնում, ասում էին. «գիվաները դիր թևիդ տակ, բոբիկ քայլիր, որ չմաշվեն...» (Երեմեան, 2011, 94):

Տղամարդկանց հագուստի համալիրում անհրաժեշտ մաս են կազմել արծաթյա լայն գոտիները, խոշոր ակներով մատանիները, ինչպես նաև ժամացույցները:

Այսպիսով, Նոր Զուղայի հայերի ավանդական հագուստն իր մեջ ներառում է պատմական Հայաստանի մի շարք պատմագագազրական շրջանների՝ Նախիջևանի, Սյունիք-Արցախի, Վասպուրականի, ինչպես նաև Պարսկաստանի զգեստների ոճավորված տարրեր, որոնց հետագայում գալիս են լրացնելու նաև եվրոպական հագուստի ազդեցությունները:

Նոր Զուղայի հայերի ավանդական հագուստի ձևավորման գործընթացում իրենց կարևոր դերն են խաղացել նաև շրջակա՝ Սպահան, Փերիա, Քյազազ, Քյամարա, Բարվարու, Շափուրաբադ և այլ գավառների հագուստները:

Հագուստներն առանձնանում էին իրենց ուրույն, բազմաոճ տեսքով, որտեղ միառժամանակ կարելի էր հանդիպել և՛ միագույն, և՛ ծաղկավոր, և՛ տարբեր բուսական, երկրաչափական զարդամոտիվներով, ոսկեթել ասեղնագործություններով զգեստներ: Կանանց բազմաշերտ ու բազմաոճ հագուստների համալիրները ամբողջանում էին առատ զարդեղենով, դրամաշարերով, լայն գոտիներով: Խոջայական ընտանիքների առևտրական կապերի և շփումների շնորհիվ ջուղայեցիները սկսում են գործածել եվրոպական հագուստ: Այդ պատճառով նրանք անգամ իրենց հայրենիքում առօրյա կյանքում կրում էին եվրոպական հագուստ (Հակոբյան, Հովհաննիսյան 2007, 87):

ՕԳՏԱԳՐՈՒԾՎԱԾ ՍԿԶԲԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Թանգարանային առարկաներ

ՀՊԹ, Ա 1976:	ՀՊԹ, Ա 6910:	ՀՊԹ, Ա 11079/11:
ՀՊԹ, Ա 1980:	ՀՊԹ, Ա 9018:	ՀՊԹ, Ա 11079/14:
ՀՊԹ, Ա 2242:	ՀՊԹ, Ա 10034:	ՀՊԹ, Ա 1179/15:
ՀՊԹ, Ա 2252:	ՀՊԹ, Ա 10997:	ՀՊԹ, Ա 114991/16:
ՀՊԹ, Ա 4600:	ՀՊԹ, Ա 11079/2:	ՀՊԹ, Ա 11717:
ՀՊԹ, Ա 4598:	ՀՊԹ, Ա 11079/8:	ՀՊԹ, ԱԼՖ 1600:
ՀՊԹ, Ա 4603:	ՀՊԹ, Ա 11346/1:	ՀՊԹ, ԱԼՖ 2448:
ՀՊԹ, Ա 4948:	ՀՊԹ, Ա 11347:	ՀՊԹ, ԱԼՖ 2449:
ՀՊԹ, Ա 5139:	ՀՊԹ, Ա 1171/1:	ՀՊԹ, ԱԼՖ 2453:
ՀՊԹ, Ա 6388:	ՀՊԹ, Ա 11717/2:	ՀՊԹ, ԱԼՖ 2472 :
ՀՊԹ, Ա 6573:	ՀՊԹ, Ա 11717/4:	ՀՊԹ, ԱԼՖ 2519:
ՀՊԹ, Ա 6574:	ՀՊԹ, Ա 11717/5:	

Գրականություն

- ԱԼԻՇԱՆ 1893 – Հայր Ղևոնդ Ալիշան, Միսական, Տեղագրություն Միսեաց աշխարհի, Մ. Մխիթարեան Վանս, Ի Ս. Ղազար, Վենետիկ, 1893:
- ԱՃԱՌՅԱՆ 1969 – Աճառյան Հր., Հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Հատոր 1, Երևան, 1969:

- ԱՎԱԳՅԱՆ 1983 – Ավագյան Ն., Հայ ժողովրդական տարազը, Երևան, 1983:
- ԲԱՅՐԲՈՒՐԴՅԱՆ 2007 – Բայրբուրյան Վ., Նոր Ջուղա, Երևան, 2007:
- ԴԱՎՐԻԺԵՑԻՈՅ 1896 – Պատմություն Առաքել Վարդապետի Դավրիժեցիոյ, Էջմիածին, ՌՅԽԵ (1896):
- ԵՐԵՄԵԱՆ 2011 – Երեմեան Ա., ՄՊԱՀԱՆԻ ՓԵՀՋԱ գավառը, Ազգագրություն, Բ հրատարակություն, Նոր Ջուղա, 2011:
- ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆ 2012 – Իսրայելյան Ա., Հմայական պահպանակներ XVIII–XX դդ, Երևան, 2012:
- ԼԱԼԱՅԱՆ 1905 – Լալայան Եր., Ազգագրական հանդես, XII գիրք, 1905:
- ԼԻՍԻՅՅԱՆ 1969 – Լիսիցյան Ստ., Ջանգեզուրի հայերը, Երևան, 1969:
- ՀԱԿՈԲՅԱՆ 1934 – Հակոբյան Հովհ., Ուղեգրություններ, (1800–1820), Հատոր Զ, ԺԹ Դար, Յերևան, 1934:
- ՀԱԿՈԲՅԱՆ, ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ 2007 – Հակոբյան Հր., Հովհաննիսյան Ավո, Նոր Ջուղա. Խոջայական ապարանքների գեղարվեստական հարդարանքը (XVII–XVIII դդ.), Երևան, 2007:
- ՀԱԿՈԲՅԱՆ, ՄԵԼԻՔ-ԲԱԽՇՅԱՆ, ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ 1998 – Հակոբյան Թ., Մելիք-Բախշյան Ստ., Բարսեղյան Հ., Հայաստանի և հարակից տեղանունների բառարան, Հատոր 4, Երևան, 1998:
- ՆՈՐ ՋՈՒՂԱ 1909 – Նոր Ջուղա, Կես դարով յառաջ կամ յիշողութիւնք անցյալ ժամանակայ, գրայ Թ.Տ.Ա., Վիեննա, 1909:
- ՍԱՐՈՒԽՅԱՆ 1926 – Սարուխան, Հովանդան և հայերը ԺԶ–ԺԹ դարերում, Վիեննա, 1926:
- ՄԵՂԻՍՅԱՆ 1872 – Արիստակես Վարդապետի Սեդրակյան, Հսուքինք Հայրենեաց ի գաւառին Երնջակու, «Արարատ» ամսագիր, Էջմիածին, ՌՅԻԱ (1872), Ժ համար, էջ 387–394:
- ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ 2000 – Ստեփանյան Ա., Նոր Ջուղայի կենցաղային մշակույթը, Երևան, 2000:
- ՎՐՈՒՅՐ 1976 – Վրույր Ա., Ջուղա, Պատմաբանասիրական հանդես, Երևան, 1967, N 4, էջ 169–180:
- ՏՀՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵԱՆՑ 1881 – Պատմություն Նոր Ջուղայու որ յԱսպահան աշխատասիրեալ ի. պ. Յարութիւնէ Թ. ՏՀՐ Յովհաննեանց, Հատոր երկրորդ, Նոր Ջուղա, 1881:

Knkush Malkhasyan

Docent

National University of Architecture and Construction of Armenia

maqngush@gmail.com

FOLK COSTUME OF JULFA (18th-20th cc.)

Keywords: folk costume, Julfa, trade ties, fabric, embroidery, jewellery, European clothes.

The article represents the description of the folk costume of New Julfa, the preconditions for its formation. A brief historical overview shows the destruction of Old Julfa and the history of the creation and construction of New Julfa. The article categorizes the men's and women's clothing collections of New Julfa with a sequential and detailed description.

The basic idea for the complete reproduction and presentation of the complete appearance of the costumes, in addition to the literature and various articles, was formed due to the researches carried out in the History Museum of Armenia, the fund samples of the Holy Savior Monastery in Isfahan, as well as information received from immigrants who came to Armenia. During the study, there were encountered identities of clothes, details or wearing similarities with clothes from other regions of Armenia, which are the result of their historical formation process.

Կնկուշ Մալխասյան

Доцент

Национальный университет архитектуры и строительства Армении

maqush@gmail.com

НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОСТЮМ ДЖУГИ (18–20 вв.)

Ключевые слова. национальный *костюм*, Джуга, торговые связи, ткань, вышивка, ювелирные изделия, головной убор.

В статье представлено описание Национального *костюма* Новой Джуги, предпосылки ее формирования. Краткий исторический обзор показывает разрушение Старой Джуги и историю создания и строительства Новой Джуги. В статье классифицированы коллекции мужской и женской одежды Новой Джуги с его последовательным и подробным описанием.

Основная идея полного воспроизведения и представления полного облика костюмов, помимо литературы и различных статей, сформировалась благодаря исследованиям, проведенным в Музее Истории Армении, фондовым образцам Свято-Спасского монастыря в г. Исфахан, а также сведения, полученные от иммигрантов, приехавших в Армению. В ходе исследования были обнаружены тождества одежды, детали или сходство ношения с одеждой других регионов Армении, что является результатом процесса их исторического формирования.

Քերուշ Մալխասյան
Ջուղայի տարազը (18 - 20-րդ դդ.)

Նկ.1. Ջուղայեցի կին:
Ժենյա Խաչատրյանի անձնական արխիվ:

Նկ.2ա. Ձևավոր
թևաքերան:
Սպահանի Սուրբ
Ամենափրկիչ վանքում
պահվող հավաքածու:

Նկ.2բ. Գրպանաձևեղ
կողքային կարի մեջ:
Սպահանի Սուրբ
Ամենափրկիչ վանքում
պահվող հավաքածու:

Նկ.5. Հարսի փունջ:
Իսրայելյան Ա., XVIII–XX դդ. հայկական հմայական
պահպանակները, Երևան, Հայաստանի պատմության
թանգարան, 2012, Հավելված / ՀՊԹ, 188 (11097):

Նկ.3. Թևաքերանների
կոճկեղապրեղ:
Սպահանի Սուրբ Ամենափրկիչ
վանքում պահվող հավաքածու:

Նկ.4. Արևանախեչերով գլխաշոր:
Սպահանի Սուրբ Ամենափրկիչ
վանքում պահվող հավաքածու:

Նկ. 6ա. Խաչիաթուն Խոսրովի Կարապետյան, ծնունդով Փերիա գավառի Շուրշկան գյուղից, այժմ բնակվում է Արմավիրի մարզի Արմավիր գյուղում: Լուսանկարի հեղինակ՝ Սյուզաննա Ղուլիջանյան:

Նկ. 6բ. Սանդուխար Նահապետի Ծափուրյան, ծնունդով Իրանի Սպահան գավառի Հազարջրիկ գյուղից, այժմ բնակվում է Արմավիրի մարզի Խանջյան գյուղում: Լուսանկարի հեղինակ՝ Սյուզաննա Ղուլիջանյան:

Նկ. 7. Զգեստի հագուստահամալիր (Սանդուխար Նահապետի Ծափուրյանի սեփականություն): Լուսանկարի հեղինակ՝ Սյուզաննա Ղուլիջանյան:

Նկ. 8. Խոջա Սուլթանի հանդեսային դիմապարկերը (Նոր Զուղայի խոջայական պալատի որմնանկար)՝ Հակոբյան Հր., Հովհաննիսյան Ալի, Նոր Զուղա. Խոջայական ապարանքների գեղարվեստական հարդարանքը (XVII–XVIII դդ.), Երևան, 2007, Հավելված: